

השכים ומצאו מת רבי מאיר מטהר. הראשונים ז"ל הקשו על קושית הגמרא, הלא שם מטהר רבי מאיר משום שיש חזקת טהרה לנוגע וחזקת חי לניגע, אבל גבי עירוב אדרבה, אדם עומד חזקת ביתו לומר לא עירב.

התוס' תירצו שרצו לפרש בגמרא גם אם ננקוט לר"מ 'תחומין דרבנן' שאז אין להעמיד על חזקה לחומרא שהרי יש כנגדה חזקה לעירוב שהיה קיים בכניסת שבת.

והרשב"א כתב שעתה לא סברה הגמרא חזקה זו שאדם עומד בחזקת ביתו, שכיון שודאי עירב ובאותה שעה היה דבר הראוי לערב אלא שעתה נפל בו ספק, על כן יצא האדם מחזקתו הראשונה, וכלפי העירוב יש חזקת קיום להקל. [או בסגנון זה: הואיל והמאורע ארע בעירוב ולא באדם, אין לילך אחר חזקת האדם. עפ"י תור"פ ורישב"א, תו"ח ועוד]. ואעפ"כ להלן אמר רבא סברא זו שיש כאן חזקה לחומרא, להעמיד אדם על חזקת ביתו ולומר לא עירב.

ובתוס' רא"ש נקט שגם למסקנא אין אומרים חזקה זו [גרס בדברי רבא 'הכא חזקת חזקה לקולא' ותו לא. אבל הרשב"א גרס: 'חזקת חזקה לקולא וחזקת חזקה לקולא'], ומטעם אחר; הואיל ואין שייך עירוב בערב שבת, ואין נקראת 'חזקה' אלא בדבר שהיינו צריכים לו עד עתה – הלכך אין שייך לומר חזקת האדם על תחום ביתו (וע' גם בנוב"ק יו"ד סה).

ואם תאמר, עדיין מה מקשה הלא שם טעמו של רבי מאיר לטהר משום ספק טומאה ברשות הרבים כמבואר בתוספתא. וי"ל שנקטה הסוגיא כאן שזה שברה"ר טהור אינו משום לימוד מיוחד מסוטה אלא משום העמדת הדבר על חזקת טהרתו (ע' בראשונים ג וועד), הלכך מקשה מאי שנא ממתניתין שאין מעמידים העירוב על חזקתו.

'אמר רבי ירמיה: משנתנו שהיה עליה שרץ כל בין השמשות. אי הכי בהא לימא רבי יוסי ספק עירוב כשר?! רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו – לפרש דברי רבי ירמיה: הכא בשתי כיתי עדים עסקינן...' – כלומר יש כת עדים אחת שאומרת שהיה עליה שרץ מת כל בין השמשות, ויש כת אחרת שאומרת שלא היה מת אלא משחשיכה (עפ"י תוס', רשב"א, תו"ח ועוד).

ויש מפרשים דברי רבי ירמיה שנפל השרץ בתחילת בין השמשות אבל לא במשך כל ביה"ש ממש. ומקשה מה טעמו של רבי יוסי שמכשיר הלא היה השרץ רוב בין השמשות עליו (תוס' הרא"ש. וקרוב לזה צדד לפרש בחדושים ובאורים).

דף לו

'רבא אמר: התם תרי חזקי לקולא והכא חזקת חזקה לקולא.' לפרש"י מדובר גם לרבא בשתי כתי עדים המכחישות זו את זו [והטעם שהוצרך לפרש כן, כי בספקות שאינם של 'תרי ותרי' מסתבר להעמיד העירוב על חזקתו לומר שהיה קיים בכניסת שבת, ולא לילך אחר חזקת האדם שלא עירב וכנ"ל. תורא"ש בשם השר מקוצי; תור"פ ועוד. ויש מצדדים לפרש דברי רבא בשאר ספיקות. ע' תורא"ש וקרן אורה ותו"ב].

ומבואר לפי זה שאף על פי שב'תרי ותרי' אין מעמידים אחר החזקה, אך כאשר ישנן שתי חזקות – מעמידים. ופרשו אחרונים שזה שייך רק אם נוקטים 'תרי ותרי' ספקא דרבנן' ומדין תורה מעמידים על החזקה אלא שחכמים החמירו, לכך י"ל שלא החמירו אלא בחזקה אחת ולא בשתיים, אבל לדעת הסוברים 'תרי ותרי' ספקא דאורייתא אין לחלק בין חזקה אחת לכמה וכמה חזקות (עפ"י שו"ת רעק"א קלו; שב שמעתא ג, יז).

'שאני טומאה הואיל ויש לה עיקר מן התורה'. הלכך אעפ"י שספק דרבנן לקולא אף בכגון זה, כאן שיש חזקת טומאה – סובר רבי יוסי לטמא (עפ"י נודע ביהודה קמא י"ד סה ועוד).
 ונחלקו אחרונים ז"ל אודות ספקות דרבנן שיש בהם חזקת איסור; דעת הש"ך (יו"ד קי כללי ס"ס) להחמיר (וכן נקט בשעה"מ מקואות י בדעת רוב הפוסקים, ועוד), ואפילו באיסור דרבנן שאין לו עיקר מהתורה, שכן משמע שרבי אינו מחלק בדבר (ש"ך). ודעת הפרי-חדש (שם) להקל. ונקט שאפילו רבי יוסי שמחמיר לא אמר אלא בטומאה אבל אין למדים איסור מטומאה. ויש מחלקים בין איסור דרבנן שיש לו עיקר מהתורה ושאיין לו [כתירוץ רב הונא בר חיננא אליבא דרבי יוסי, ואף רבא אינו חולק בדבר – ע' צל"ח ברכות כא. ונובי"ק י"ד סה].

'שאני טומאה הואיל ויש לה עיקר מן התורה. שבת נמי דאורייתא היא? קסבר ר' יוסי תחומין דרבנן'. יש ראשונים שכתבו להוכיח מכאן שכל עיקר איסור תחומין דרבנן, שלכך שונה דין תחומין מטומאה שיש לה עיקר מהתורה (עפ"י מלחמות ה' לרמב"ן לעיל יז; ר"ן וריטב"א).
 ויש דוחים ואומרים שאפילו אם ננקוט שעיקר תחומין דאורייתא, בי"ב מיל (כשיטת הרמב"ם ועוד) אעפ"י כ אינו דומה לטומאה, כי אותן טומאות שמדברי סופרים גזרו עליהן משום חשש טומאה דאורייתא, כגון שמא יכניס תרומה לתוך פיו וייטמאו מהאכלים הטמאים שבפיו (כמבואר בשבת יד) וכן כולן, לפיכך החמיר בהן רבי יוסי כבשל תורה, אבל תחום אלפים אמה לא גזרו עליו משום חשש איסור תחום שנים עשר מיל, שרחוקים הם זה מזה מאד, אלא מדרבנן הם לגמרי שהסמיכו על תחומי ערי מקלט (ראב"ד). ועוד, בטומאה יש לחוש שאם נקל בטומאה קלה יבואו להקל בספקות אף בטומאה דאורייתא, שלא יבחינו בין זה לזה, אבל כאן אי אפשר להם לפגוע באיסור תחומין דאורייתא ולערב בתרומה מסופקת וכד' – שהרי תחומין אלו אינם ניתרים בעירוב לעולם (רשב"א).

א. במה שכתב הראב"ד שתחום אלפיים אמה אינם משום חשש לפגיעה באיסור תורה, יש לציין שבפירוש ר"ח בן שמואל על הרי"ף מבואר שמשום סייג הוא.

ב. פירוט שיטות הראשונים לענין תחומין דאורייתא ורבנן – ע' בסיכומים לעיל יז.

עוד בענין 'יש לה עיקר מן התורה' גבי טומאה – ע' אבני נזר אה"ע רכא, יד.

'אבל עירב בתרומה ספק טהורה ספק טמאה, וכן בפירות ספק נתקנו ספק לא נתקנו אין זה ספק עירוב כשר'. ואם תאמר, הלא תחומין דרבנן ומדוע אין הולכים בספקם להקל? יש לומר מפני שיש להעמיד האדם על חזקת ביתו לומר שלא שבת במקום אחר (עפ"י רשב"א).

הולך הרשב"א לשיטתו דלעיל שלפי המסקנא יש חזקה לאדם שלא עירב, וכמש"כ רש"י ותוס'. אבל בתורא"ש מבואר שאין זו חזקה כנ"ל. ולדבריו יש לתרץ בפשיטות שהואיל ומפני הספק אסור לו לאכול העירוב, שוב אין כאן עירוב הראוי לאכילה וכמו שאמרו בסמוך לענין שתי ככרות אחת טמאה ואחת טהורה. וכן כתב הרמב"ם (עירובין ו, יד) שהטעם הוא מפני שאינה סעודה הראויה.

וצ"ע בטעם הרשב"א שהוצרך לחזקת האדם והלא קושיא מעיקרא ליתא כאמור. ושמוא נקט שמדובר גם כנתעורר לו הספק רק עתה [דומיא דרישא בספק נטמאת מבעו"י ספק משחשכה], ולפי שבשעת כניסת היום לא היה מסופק, אין חסרון מצד אי הראיות שמחמת הספק, שהרי באותה שעה לא היה ספק ידוע כלל, אלא מצד האיסור עצמו, וכיון שהגידון בדרבנן יש להקל בספק. ועוד י"ל לפי המבואר לעיל בכמה מקומות (לא. לב. לג.). בדעת הראב"ד והרשב"א שאעפ"י שאין העירוב ראוי לאכילה בפועל, אם הוא מצד עצמו נחשב 'ראוי' – עירובו עירוב [כגון דמאי, או ביה"ש"מ לרבי לדעת הסוברים שלמעשה אסור לעשותו בידיים וכד']. אף כאן, לפי הצד שהיא תרומה טהורה הרי זה עירוב, ואין מתחשבים במה שאינו ראוי מצד חוסר ידיעה שלנו. ומכל מקום לכל הפירושים, אין זה עירוב כלל, ואינו 'חמר גמל' כדן ספק, וכפי משמעות הפוסקים.

‘היו לפניו שתי ככרות אחת טמאה ואחת טהורה, ואמר עירבו לי בטהורה בכל מקום שהיא, מהו... בעינן סעודה הראויה מבעוד יום וליכא’. יש לשאול מדוע צריך לטעם זה שאינן ראויות מבעוד יום, הלא אף בין השמשות אינן ראויות. ויש לומר שבא לפרש מדוע אין מעמידים העירוב על חזקתו הראשונה – שאין מעמידים אלא בדבר שהיה ראוי מבעוד יום ונתעורר בו אחר כך ספק, אבל זה מעיקרא אין כאן סעודה הראויה (עפ"י חדושי הר"ן). והריטב"א כתב שבא להשמיענו אפילו כשנתברר לו בין השמשות היכן הככר הטהורה, אעפ"כ אין עירובו עירוב מפני שאינו ראוי מבעוד יום.

‘ואמר עירבו לי בטהורה... ואמר עירובי לי בזה...’. נקט לשון זו מפני שרוב המערבים בפת עושים זאת על ידי שליח, שאילו על ידי עצמם – ברגליהם מערבים ומחשיכים שם (ריטב"א). וכן לשון המשנה בראש הפרק ‘מערבין לנזיר ביין, ולא ‘מערב הנזיר’.

‘היום קדש ולמחר חול’. רש"י פרש על ידי פדיון. והרשב"א ועוד ראשונים פרשו (עפ"י הסוגיא בנדרים ל) שהקדיש מעיקרא קדושת דמים ליום אחד, שהקדושה פוקעת לאחר אותו הזמן. מדברי רש"י יש מקום להוכיח שמותר לעשות קנין שיחול בשבת [ורעק"א (בתשובה קנט) נסתפק בדבר]. וכבר כתבו אחרונים להוכיח כן ממה שאמרו בסמוך ‘חרי זה תרומת מעשר לכשתחשך’. וע' באבני נזר (או"ח נא, ד) שכתב לדחות ששונה הרמת תרומה שאינה אלא שבות, מאיסור ‘ממצוא הפצץ’ ע"ש (ובחלק אה"ע קצט, ה). גם יש אומרים שהוא התר מיוחד בתרומה משום כבוד שבת (וע"ע שפת אמת לט:). אך מחילול הקדש לכאורה יש ראייה. אלא שהראיה כולה אינה מוכחת שמותר לכתחילה, שמא מדובר בעבר ואמר.

‘לכי תיכול עליה כורא’. יש מפרשים: כשתאכל הרבה מלח תהא חריף ו‘ממולח’ (ביטוי זה מופיע בקדושין כט:). ואז תבין ההבדל [וכדברי חכמי הטבע שיסוד המלח אצל האנשים החריפים ובעלי שכל חד, מרובה משל אחרים] (ע' בספר מגדים חדשים שבת ד. שהביא לפרש כן עפ"ימ"ש הגר"ש לגדו בהקדמת הנודע-ביהודה; ‘עיונים בדברי רז"ל ובלשונם עמ' רפה. וע"ע בפרש"י ובפירוש רא"מ הורביץ שבת ד.).

‘היום חול ולמחר קדש, מספיקא לא נחתא ליה קדושה’. יש שנראה מדבריהם לפרש שהואיל ואמר ‘למחר’ שהוא זמן ברור, אין דעתו להחל הקדושה בזמן המסופק אלא כשחשכה ודאי, הלכך בין השמשות היה ודאי חול ולכן חל העירוב (ערשב"א כאן ובעבוה"ק וריטב"א וריא"ז). וכן נקט לעיקר בספר זכר יצחק ח"א יא – שמתעם חזקה אין להתיר בבין השמשות שהרי הוא נשאר זמן מסופק לכל דיני התורה). אבל ברמב"ם (עירובין ו, טז) משמע שבין השמשות חלה קדושה מספק, שמא כבר נכנס היום, אך כיון שלא חלה קדושה ודאית והיא ראויה לאכילה מבעוד יום – עירובו עירוב.

לכאורה יש לפרש, הואיל ועד עתה ראויה ודאי, אין אתה יכול לאסרה מספק מפני החזקה והריהי ראויה בפועל אף בין השמשות [ומה שמשמע ברמב"ם שמקודשת מספק, היינו קדושה בעצם אבל למעשה אין הספק אסרה משום חזקה קמייא], וכן יש לדקדק מלשון רש"י (בד"ה היום חול). אבל אם ננקוט לאסור מספק, מסתבר לכאורה שאין להקל לענין עירוב כי סוף סוף אינה ראויה ביה"ש, וכדין דבר המסופק אם מותר או אסור, שאינו עירוב ודאי כדלעיל. אבל הגר"ז ושער הציון (שפו אות מט) לא כתבו כן. וצ"ע בטעמים.

ובתורת חיים תמה על עיקר שאלת רבא מאי שנא, הלא שנא ושנא שהרי הולכים אחר חזקה ראשונה כמבואר במשנה, הלכך בהיום חול ולמחר קדש יש חזקה להתיר, ובהיום קדש יש חזקה לאסור. אך נראה שכאן שונה ממתני' כי מצד הספק אינו ראוי לאכילה כנ"ל, וסבר רבא שאין לילך אחר חזקת יום בבין השמשות.

וע' פירוש אחר בדברי הרמב"ם בחדושי הגר"ח הלוי (הל' עירובין ו, טז) שלא נתקדש בתורת ודאי אלא בזמן שהוא ודאי לילה.

בספר אור שמח (ערכין ו, ט) כתב [בדעת הרמב"ם] שהמקדיש דבר 'לאחר שלשים' ואכלו בתוך שלשים – עובר בבל יחל. ויש להקשות לפי זה מדוע באומר 'ככר זו היום חול ולמחר קודש' עירובו עירוב, הלא אסור לו לאכלה. ויש לומר, אעפ"י שהוא עצמו עובר בבל יחל באכילתו, אך ראויה היא לאחרים שלא נדרו [כי גם לפי דעת הסוברים שהאוסר על חבירו בהנאה, עובר המודר בבל יחל, זה רק כשכבר נתפס הדבר בקונם לגבי המודר, אבל ככר זו הרי לא נתפסה בהקדש ורק מצד קבלת הנודר ליתנה להקדש אנו באים לחייבו, הלכך רק הוא עובר עליו ולא אחרים].

אלא שעדיין יש לעיין שאעפ"י שראויה הככר לאחרים, המערב עצמו אסור ליתנה להם לאכלה, ועד כאן לא שמענו אלא בכגון עירוב לנזיר ביין ולישראל בתרומה שמוותרים ליתן הדבר לאחרים לאכילה (עפ"י קהלות יעקב נדרים סו"י כב).

וע' במש"כ לעיל ל: שעירוב בדבר שנדר ממנו הנאה כשר משום שאחרים רשאים ליטול אעפ"י שהוא אסור ליתן להם, אבל דבר שאסור בעצמותו לכל אלא שקטנים רשאים ליטלו – אין מערבים בו. וא"כ לכאורה יש להשוות נידון דידן לדבר האסור לזה ומותר לזה, שהרי עדיין לא חל ההקדש ואין הדבר אסור בעצמותו אלא הנודר אסור מצד קבלתו בלבד, הלכך די במה שאחרים ראויים ליטלו. ומ"מ צ"ע הלא נראה שאסור לו להרשותם ליטול משום נדרו לדעת האו"ש ושוב אינו ראוי להם משום גול. וצ"ל שמדובר שגילה דעתו בנדרו שהיום היא רשאי לאכלו ולאבדו ואך אם יישאר למחר היא קודש. ועוד יש ליישב הקושיא מעיקרא, כיון שבקדושת דמים עסקינן, יכול ליתן דמיו במקומו, שאין כלול בהתחייבות נדרו יותר מאשר תשלום דמיו, הלכך ראוי הוא לאכילה כל עוד לא חל ההקדש.

(ע"ב) 'הא במותיב פירקי הא במקרי שמע'. לפרש"י מדבר רבי יצחק כשמותיב פירקי בא מצד אחד ומקרי שמע מצד אחר, וזה חפץ לילך למותיב פירקי. והקשו המפרשים הלא כל זה חסר מהספר. וגם משמע שהוא בורח ממיקרי שמע [בדומה לבורח מן מגבאי המס] ולא בגלל שחפץ לילך למותיב פירקי (ע"רשב"א). יש מי שכתב שכן היה דרכם, שמצד אחד היה במותיב פירקי ובשכנגדו מקרי שמע, ולכך לא הוצרך לפרש (עפ"י ר"ן).

יש מפרשים שאותו 'מקרי שמע' רגיל לבקש ולתבוע ממון, ואדם זה אין לו ממנו הנאה כי יש אצלו כמה כמותו, לכך הוא בורח ממנו. וצריך לומר שסובר רבי יצחק מערבים לדבר הרשות, שהרי אין מצוה לברוח ממנו. ואינו דומה לבורח מפני גבאי המס הנכרי, שמצוה הוא כדי להציל ממנו מידם (תורת חיים, עפ"י ר"ח והערוך. וכתב שכן משמע בירושלמי).

לפי מה שכתב בתרומת הדשן (ומובא ברמ"א תטו, א) שהרוצה לטייל בשבת בפרדס שיש בו שמחה בזה, נחשב 'דבר מצוה' לערב על כך, נראה לכאורה שלא גרע זה המערב כדי למנוע מעצמו אי נעימות או צער נתינת ממון, שיותר לערב לצורך זה כלדבר מצוה. וכן מורה סתימת לשון הרמב"ם (ח, ב) 'אם אירע לי דבר מצוה או נלחצתי למחר ונצרכתי לרוח זו' ולא הזכיר הצלת ממון דוקא.

אלא שעיקר פירוש זה צ"ב, הלא מדובר שהחכם מתקרב לתחום העיר אבל אינו מגיע לתוכה. ואם כן, אם הפצו לברוח מהחכם מדוע צריך לערב לצד הנגדי די שיישאר בביתו. גם אין מוכן 'לכאן ולכאן למקום שארצה אלך' [והלא משמע שר' יצחק קאי אכולא מתני' וכ"ה באו"ז].

ונראה שאף כוונת ר"ח והירושלמי בחכם נוסף שבא מצד אחר או באופן שרוצה לערב למצוה אחרת [וימה שהזכיר הערוך שמבקש ממון, בא להסביר מדוע תלה המערב הדבר במקרא שמע לברוח הימנו, ולא תלה במותיב פירקי – על כן הזכירו שיש לו ענין להימנע מלילך אליו], ומתנה שאם מצד פלוני יבוא מקרי שמע שאינו מותיב פירקי, אערב בצד שכנגד כפי צרכי.

'זימנין דניחא ליה בחבריה טפי מרביה' – שפעמים דעת האדם נוחה בחברו שאינו בוש לשאול ממנו כל חפצו, יותר מברבו שבוש ממנו. ורבי יהודה חולק וסובר שאין לו לברור אלא לצד רבו לפי שאינו מסופק במה שיאמר לו רבו, שהוא הלכה למעשה, מה שאין כן בחברו אפשר אין הלכה כמותו (רבנו יהונתן).

משמע מדברי כמה ראשונים (ע' רבנו ירוחם יב, יח ועבוה"ק) ש'חברו' לאו דוקא אלא כל שאינו רבו, שפעמים רוצה אדם לשמוע דרשה מאחד יותר מאחר אעפ"י שהלה רבו.

'מאי שנא לכאן ולכאן דלא – דאין ברירה, למזרח למערב נמי אין ברירה. אמר רבי יוחנן: וכבר בא חכם. אין זו אוקימתא אלא כן למד במשמעות לשון המשנה והברייתא 'אם בא' [ולא 'אם יבוא'] – שכבר בא (עפ"י תורת חיים).

ואם תאמר, אף אם עדיין לא בא חכם לתוך התחום, הלא אם הוא נמצא עתה במזרח לעיר – ודאי יבוא ממזרח, ואם הוא במערב – יבוא ממערב, ומה ענין זה לברירה? יש לומר שמדובר כגון שעומד בצפון ויכול לבוא מצד צפון מזרח או מצפון מערב, לכך הוצרך להעמיד בשכבר בא [והחידוש הוא שאף על פי שלדעתו של המערב אפשר לו לבוא ממזרח או ממערב, כיון שלפי האמת כבר בא, אין גוזרים אטו לא בא] (עפ"י ריטב"א בשם התוס'; תור"פ ותורא"ש; מהר"ף בתוס' ביצה לה.).

ומרש"י גראה (וכן נקטו בתוס' ביצה שם בהסבר אחד) שאכן אין אפשרות שיבוא ממזרח וממערב אבל הלא יתכן שישאר החכם במקומו, והתנאי הוא רק אם יבוא ממזרח [או לחילופין ממערב] או לא יבוא כלל. לפי מה שכתבו בתוס' (בד"ה רבי יוסי) לחלק בין מצב שודאי יתברר לכאן או לכאן ובין מצב שאפשר שלא יוברר, הרי שלפרש"י הנ"ל אין הוכחה מדין הלוקח יין מבין הכותים לדין עירוב, ואפשר שבעירוב סובר רבי יהודה ברירה משום שודאי עתיד להתברר אם יבוא אם לא יבוא, משא"כ בלוקח יין שמא לא יבוא לידי ברור. וי"ל שרב אינו סובר חילוק זה. עוד י"ל שהואיל ויתכן שיבוא חכם אחר במערב וירצה לילך אליו או שלא יבוא לידי החלטה, גם יתכן שבא חכם ולא נודע לו היכן – הלכך אפשר שלא יתברר (וע"ע בחדושי הרמב"ן גטין כה: חדושי רעק"א כאן; קצוה"ח סא סק"ג).

דף לז

זמיחל ושותה מיד. רש"י מפרש: מחלל המעשר – שני שקרא לו שם. ולא התיירו לו לשתות ולסמוך על ברירה, הואיל ויכול לתקנו באמירה (וע"ע חזון איש דמאי ט, ט; אור גדול ח"ב ט ד"ה ובוה). והתוס' ושאר ראשונים (כאן ובסוכה כג ועוד) חלקו על פי המבואר בכמה מקומות שאי אפשר לחלל את המעשר בטרם הפרישו או קבע לו מקום (וכן פסק הרמב"ם הל' מעשר שני ד, יז). ולכך פרשו 'מיחל' – מתחיל, או 'מוזהל במים' כלומר שותה שתיית קבע. ויש שפרשו דברי רש"י שמדובר שקבע לו מקום למעשר, בדרומו או בצפונו – לכן יכול לחללו (עפ"י ריב"א בתוס' ישנים יומא נו).

ונראה לכאורה שמי שברך בטעות על חילול מעשר שני ועדיין לא הפרישו ולא קבע לו מקום – הרי זו ברכה לבטלה וצריך לחזור ולברך שוב על החילול לאחר שיפריש המעשר (עפ"י שבט הלוי ח"ט א, ג).

'התם כשהתנו. רש"י פירש שהתנו הנשים שכל מי שיקריב הכהן לשמה – יהא שלה. והקשו הראשונים הלא עדיין צריך לדין 'ברירה' שהרי אין אדם מוכר עולתו או חטאתו (פסחים פט:): ועל כרחנו אנו צריכים שיוברר למפרע על שעת לקיחה שהקרבתו שהוקרב לשם אשה זו – שלה היה מתחילה.

דפים לה – לו

סו. מה דין הספקות דלהלן?

א. ספק עירוב.

ב. טמא שירד לטבול, ספק אם עלתה לו טבילתו אם לאו.

ג. נגע באחד בלילה ואינו יודע אם חי אם מת, ולמחר השכים ומצאו מת.

א. המניח עירוב, ספק אם נפל עליו גל או נשרף מבעוד יום ספק משחשכה; וכן עירב בתרומה, ספק נטמאה מבעו"י ספק משחשכה; או פירות שיש בהם ספק מתי נדמעו ונאסרו – רבי מאיר ורבי יהודה אומרים: הרי זה 'חמר גמל', כלומר יש לחשוש שמא הוא עירוב שמא אינו הלכך אין לו אלא אלפים אמה מהעיר עד מקום הנחת העירוב. רבי יוסי ורבי שמעון אומרים: ספק עירוב כשר. וכן מסר רבי יוסי מאבטלמוס שהעיד משום חמשה זקנים.

ופירשו דברי רבי מאיר בכגון שתי כתי עדים, אחת אומרת מבעוד יום נטמאה ואחת אומרת משחשכה. ורבי יוסי סובר [ולפי ה'אבעית אימא' בשם רבו אמר, אבל הוא עצמו אינו סובר כן] תחומין דרבנן, ומעמידים העירוב על חזקתו הראשונה, לומר שהיה קיים בשעת כניסת היום. [ואין לומר 'תרת' לריעותא' שהרי תרומה טמאה לפניך וגם האדם בחזקת תחום ביתו – שאין אומרים כן אלא בכגון מקוה המתחסר והולך כל הזמן, משא"כ במאורע חד פעמי (עריטב"א, מהר"ם), וי"א שברבנן אין אוסרים בתרתי לריעותא אלא נידון כספקא דרבנן (עתורא"ש ותור"פ, שעה"מ מקואות ה, כד)].

ואולם המערב בדבר שיש בו ספק מעיקרא, כגון בתרומה שהיא ספק טמאה ספק טהורה, או בפירות שהם ספק מתוקנים – אפילו לרבי יוסי אינו עירוב כשר.

א. מבואר בתוס' (ד"ה אמר) שאם נוקטים 'תחומין דאורייתא' אזי אפילו בספקות שאינן של 'תרי

ותרי' אפשר שרבי מאיר מחמיר כי כנגד חזקת העירוב יש חזקה לאדם שנשאר בתחום ביתו. אבל אם תחומין דרבנן יש להקל בספק – לכך העמידו ב'תרי ותרי' (ועתורא"ש וריטב"א ותו"ה שבלא תרי ותרי יש להקל משום חזקת העירוב העדיפה על חזקת גברא. ויתכן שלדבריהם ה"ה אם תחומין דאורייתא).

ומדברי רש"י (בד"ה אחת אומרת) יש לדייק שאם תחומין דרבנן, אפילו בתרי ותרי היה מודה רבי מאיר להקל. אך יש שהוכיחו שרבי יהודה סובר תחומין דרבנן (ע' חזו"א קיב, ט) ואעפ"כ מחמיר בספק.

ב. הלכה כרבי יוסי, להעמיד העירוב על חזקתו (ערמב"ם עירובין ו, יב-יד; סמ"ג סמ"ק וש"פ; או"ח תטו, ו). כאשר ניטל העירוב בין השמשות [שאיין ספק מתי ניטל אלא הספק הוא על אותו זמן ידוע שניטל, האם הוא יום או לילה] – נחלקו הראשונים (שבת לד ולהלן עו; רמב"ם ומ"מ עירובין ו, יב-ג; עבודת הקדש בית גתיות ה) האם יש להתיר גם בזה ולהעמיד על חזקה דמעיקרא לרבי יוסי, אם לאו (ע' באה"ל סוסי" תטו [וצ"ע במש"כ בשער הציון תט אות כה שלדעת המתירים אין צריך חזקה] וסוסי" תיג ד"ה מבע"י; הדושי הנצי"ב והו"ב).

ג. נחלקו הראשונים בעירובי חצרות, האם גם בהם יש להחמיר כשאין חזקה דמעיקרא להכשיר (כן סתם השו"ע שצד, א), או מקלים בהן בכל ספק (עפ"י ר"ת ור"ה, ר"ן ומרדכי ועוד. ע' באה"ל שם).

ב. טמא שירד לטבול, ספק טבל ספק לא טבל; ספק טבל בארבעים סאה ספק לא טבל בארבעים סאה; שני מקוואות, באחת יש ארבעים סאה ובאחת אין ואינו יודע באיזה מהן טבל – בטומאה חמורה ספיקו טמא. בטומאה קלה שהיא מדברי סופרים, כגון האוכל אוכלין טמאים וכד' – ספיקו טהור. רבי יוסי מטמא [הואיל

ויש לה עיקר מן התורה (רב הונא בר חיננא). או משום חזקת טמא של הטובל (רבא). ולפי"ז אם נמדד המקוה מתחילה (בזמן הקרוב. עריטב"א) והיה מלא הרי אדרבה, יש להעמיד המקוה על חזקתו וטהור (אם אינו חסר לפנינו עתה. תוס' עפ"י גדה ב).

א. התוס' כתבו להוכיח שמחלוקתם אמורה לענין האדם הטובל, האם מצריכים אותו לטבול שוב אם לאו, אבל לגבי הטהרות שנגע בהם – לדברי הכל אין לטמאותם מספק, שיש להעמידם על חזקת טהרתן.

ב. לפי הסבר אחד בתוס' מבואר שאפילו בספק ספקא לטמא, כגון ספק אם טבל אם לאו ואת"ל טבל שמא אין בו ארבעים סאה – מטהר רבי מאיר בטומאה דרבנן.

ג. יש ראשונים שפוסקים כרבי מאיר שבטומאה קלה ספיקו טהור (רמב"ם מקואות י,ו) [אבל אם היה אב הטומאה מדברי סופרים – ספקו טמא. ראב"ד שם, ואף דעת הרמב"ם כן – עפ"י כס"מ]. ויש פוסקים כרבי יוסי (שו"ת הרשב"א ח"א תא. וכן הוכיח השע"מ הל' מקואות שם מכמה ראשונים).

ג. נגע באחד בלילה ואינו יודע אם חי אם מת, ולמחר השכים ומצאו מת; רבי מאיר מטהר (שיש להעמיד המת על חזקת חיים הראשונה, לומר שהיה חי בשעת הנגיעה) וחכמים מטמאים שכל הטומאות כשעת מציאתן.

לדברי רבא (כפרש"י), אפילו בכגון שתי כתי עדים שאחת אומרת קודם שנגע בו מת ואחת אומרת עכשיו מת – רבי מאיר מטהר משום שיש כאן שתי חזקות; העמד המת על חזקתו הראשונה, והעמד נוגע על חזקת טהרתו.

א. כתבו התוס' (עפ"י תוספתא טהרות ו) שברשות הרבים מדובר ולכך מטהר רבי מאיר, אבל ברשות היחיד – טמא. ויש מי שכתב שאפילו ברשות היחיד סובר רבי מאיר שאין מחזיקים טומאה מספק (עפ"י תורי"ד גדה ד).

ב. מבואר בגמרא בנדה (ד) שחכמים מטמאים מודאי, ואם נגע בתרומה – נשרפת. וכתבו התוס': דוקא לתרומה וקדשים מטמאים חכמים, ולא לחולין. ויש אומרים בדעת הרמב"ם (אבות הטומאות יח, יד) שאף לחולין טמא למפרע (עפ"י חכם צבי ג; אג"מ יו"ד ח"ג קנט,א). אך גם אם ננקוט כן, חומרא דרבנן היא ולא מדאורייתא (עפ"י גודע ביהודה קמא אה"ע לא. אך ע' בשו"ת משיב דבר ח"ד עו).
ג. אם ראוהו חי מבערב [באותו מקום. ריטב"א גדה ד; מקו"ח תסו ורש"ש שם; שפ"א], מודים חכמים שטהור (תוספתא טהרות; רמב"ם אה"ט יח, יד).

דף לו

סז. מה דין העירוב במקרים דלהלן?

א. היו לפניו שתי ככרות, אחת טמאה ואחת טהורה ואין ידוע מה כל ככר, ואמר: עירבו לי בטהורה בכל מקום שהיא.

ב. 'היום קדש ולמחר חול' (ע"י פדיון, או שהקדיש קדושת דמים לזמן) או 'היום חול ולמחר קדש', ואמר: עירבו לי בזה.

ג. הפריש תרומה 'לכשתחשך', ואמר: עירבו לי בזה.

א. רב הונא פשט לרב שמואל בר רב יצחק שהעירוב צריך שיהא ראוי לסעודה מבעוד יום, הלכך המערב בככר טהורה והיא מונחת עם הטמאה ואי אפשר לזהותה – אינו עירוב (אף לא להיות 'חמר גמל' מספק. רש"י).

קצה

שאלות ותשובות לסיכום מסכת עירובין

יש מי שצדד שאפילו אם יש אדם שמכיר היכן הטהורה אלא שאינו מזומן כאן – אינו עירוב מפני שאין יכול לאכלה, ואין די בכך שהמכיר יוכל לאכלה לכשיראנה (עפ"י חדושים ובאורים. ולכאורה נראה שאם אפשר לשאלו במשך השבת הרי זה עירוב, וכמו אילו היה המפתח מונח ביד אותו אדם מבעוד יום).

ב. 'כבר זו היום חול ולמחר קדש' ואמר: עירבו לי בה – עירובו עירוב [אפילו למאן דאמר 'תחילת היום קונה עירוב' (תוס') – שמספק לא ירדה עליה קדושה עד הלילה, וכבר חל העירוב]. 'היום קדש ולמחר חול' – אין עירובו עירוב [שמספק לא פקעה קדושתה ממנה עד הלילה].
הרשב"א כתב שמסתבר דוקא אם אמר 'למחר קדש' שמשמעו זמן ברור, לכך עירובו עירוב, אבל אמר 'כשתחשך' הרי בכניסת היום אינו ראוי. ובתוס' ורישב"א ועוד ראשונים לא נקטו כן.

ג. האומר עירבו לי בחבית זו של טבל שתותר רק לכשתחשך [כגון שהיה נתון בכד-טבול-יום ואמר הרי זו תרומת מעשר לכתשתחשך] – לא אמר כלום. רבא רצה לתלות זאת בשאלה אם סוף היום קונה עירוב או תחילת היום, שאם תחילת היום קונה – יש ממש בדבריו שהרי בתחילת היום כבר היא מותרת (ואין לומר מספק לא חלה קדושה כדלעיל, כי כאן אינו מקפיד שתהא חול היום אלא רק שיצא הכד מתורת טבול יום (תוס'), או מפני שלא אמר 'למחר'. רשב"א. וע"ע ר"ן). ורב פפא דחה שצריך סעודה הראויה מבעוד יום, הלכך אינו עירוב.

דפים לו – לז

סח. א. האם מתנה אדם על עירובו שיהא למזרח או למערב וכד', על פי מאורע שיארע למחר או על פי מה שיחליט מחר?

ב. האם יש 'ברירה' אם אין?

ג. מהן הנפקות המבוארות בסוגיא בשאלת 'ברירה'?

א. מניח אדם שני עירובין ומתנה ואומר: אם באו נכרים מן המזרח – עירובי למערב. מן המערב – עירובי למזרח. אם באו לכאן ולכאן – למקום שארצה אלך. לא באו לא לכאן ולא לכאן – הריני כבני עירי. וכן, אם בא חכם מן המזרח – עירובי למזרח וכו'. [בא לכאן ולכאן – למקום שארצה אלך. רבי יהודה אומר: היה אחד מהם רבו – הולך אצל רבו. היו שניהם רבותיו – למקום שירצה ילך (אפילו אחד רבו מובהק. תוס'). וחכמים סוברים, פעמים נוח לו בחברו יותר מרבו].

מבואר בגמרא שלדעת התנאים הסוברים 'אין ברירה' אפילו בדינים דרבנן (כמפורט להלן), אין מועילה התנאה זו אלא בכגון שכבר הוברר הדבר בשעת חלות העירוב דהיינו בכניסת השבת, כגון שכבר באו הנכרים מצד אחד אלא שהוא אינו יודע מהיכן באו ומתנה שיהא עירובו לפי מה שכבר באו, אבל כשלא נחלט באותה שעה – אין אומרים יוברר אחר כך למפרע היכן עירובו (רבי יוחנן אליבא דברייתא דאיו בדעת רבי יהודה).

כיוצא בזה, המניח עירוב לשבתות הרבה ואומר שבכל שבת ושבת יחליט אם ברצונו לערב בו אם לאו; אם רצה מבעוד יום של כל שבת – עירובו עירוב. ואם משחשכה – נחלקו תנאים [בשאלת 'ברירה'] האם עירובו עירוב אם לאו.